

Streszczenie

Imię i nazwisko autora, tytuł rozprawy:

Szymon Borsich

Zmiany zachodzące w zakresie wybranych podmiotowych czynników tworzących kontekst osiągnięć szkolnych uczniów klas IV-V i ich uwarunkowania

Promotor: Prof. dr hab. Maria Deptuła; *promotor pomocniczy:* dr Jolanta Jarczyńska

Słowa kluczowe: średni wiek szkolny, podmiotowy kontekst osiągnięć szkolnych uczniów, zagrożenie stereotypem, bezradność szkolna, styl wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce, oceny z języka polskiego i matematyki, płeć, status socjoekonomiczny rodziny ucznia.

Przedmiot i cele badań wraz z ich naukowym uzasadnieniem, główny problem badawczy

Przedmiotem badań prezentowanych w pracy są wybrane podmiotowe czynniki tworzące kontekst osiągnięć szkolnych uczniów klas IV-V, zachodzące w nich zmiany i ich wybrane uwarunkowania. Podmiotowy kontekst osiągnięć uczniów jest rozumiany w tej pracy jako zespół wybranych czynników charakteryzujących uczniów, takich jak: poczucie zagrożenia stereotypem i poczucie bezradności na lekcjach języka polskiego i matematyki oraz styl wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce, które są powiązane z otrzymywanymi ocenami z języka polskiego i matematyki. Uznano, że zarówno te podmiotowe zmienne kontekstowe, jak i wyniki w nauce, mogą wpływać na osiągnięcia rozwojowe dzieci, jakimi są w wieku szkolnym samoocena i poczucie kompetencji. Diagnoza obejmowała także zależność poziomu tych zmiennych oraz wyników osiąganych przez uczniów w nauce od takich czynników, jak płeć i status socjoekonomiczny rodziny dziecka.

Głównym celem badań było wzbogacenie teorii edukacji, dzięki lepszemu poznaniu czynników mających znaczenie dla angażowania się uczniów w naukę, na które może mieć wpływ nauczyciel, a także dostarczenie impulsów do rozwoju praktyki kształcenia. W rozprawie rozwiązywano pięć głównych problemów badawczych:

1. W jakim stopniu w poszczególnych pomiarach (na początku oraz na końcu roku szkolnego w IV klasie oraz pod koniec V klasy) występuje wśród uczniów zjawisko zagrożenia stereotypem niskich zdolności oraz poczucia bezradności na lekcjach języka polskiego i matematyki oraz jaki jest styl wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce, które dotyczą uczniów, a także jakie są wyniki w nauce osiągane przez nich na lekcjach języka polskiego i matematyki w poszczególnych semestrach dwóch lat nauki?
2. Jakie zmiany zachodzą w zakresie poziomu poczucia zagrożenia stereotypem niskich zdolności oraz poczucia bezradności na lekcjach języka polskiego i matematyki, stylu wyjaśniania przez uczniów przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce oraz jak zmieniają się ich wyniki w nauce z języka polskiego i matematyki (wyrażone za pomocą średniej wszystkich ocen cząstkowych w poszczególnych semestrach nauki)?
3. Jakie znaczenie dla poziomu zmiennych w poszczególnych pomiarach oraz dla zachodzących zmian mają płeć i status socjoekonomiczny rodziny ucznia?
4. Jak zmieniają się szanse uczniów na osiągnięcie dobrych i bardzo dobrych wyników w nauce w zależności od statusu socjoekonomicznego ich rodziny?
5. Jak średni poziom statusu socjoekonomicznego zespołu klasowego wpływa na średnie wyniki tego zespołu z języka polskiego i matematyki w danym roku szkolnym?

Charakterystyka zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych, badana próba

Prezentowane badania diagnostyczne miały charakter ilościowych badań podłużnych (longitudinalnych). Pierwszy pomiar został przeprowadzony na początku IV klasy, drugi pod koniec tego roku szkolnego, natomiast trzeci pod koniec V klasy. Metodą zbierania danych była ankieta oraz analiza dokumentów dla ustalenia ocen uzyskanych przez uczniów w poszczególnych semestrach nauki w okresie klasy IV i V. Analizy statystyczne przeprowadzono przy wykorzystaniu testów parametrycznych i nieparametrycznych. W badaniach wykorzystano trzy narzędzia badawcze przygotowane przez autora:

- 1) Skalę do badania poziomu poczucia zagrożenia stereotypem niskich zdolności opracowaną na podstawie koncepcji multizagrożeń stereotypem Jenessy R. Shapiro i Stevena L. Neuberga.

- 2) Skalę stylu wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek, której teoretyczną podstawą jest klasyczny model wyuczonej bezradności i stylu wyjaśniania zdarzeń w ujęciu Lyn Abranson, Martina Seligmana i Johna Teasdale.
- 3) Skalę do badania statusu socjoekonomicznego, która dzięki przypisanym indeksom ISEI-08 do poszczególnych grup zawodowych pozwala określić dystans między nimi, a tym samym wyznaczyć wartość statusu społeczno-ekonomicznego.

Za zgodą autorki w badaniach własnych wykorzystano także skalę bezradności szkolnej Barbary Ciżkowicz.

Materiał badawczy, który poddano analizie, został zebrany w ramach losowo dobranej próby, którą była grupa porównawcza (N=130) projektu badawczego *„Niebieskoocy” w naszej szkole – przewyżczanie stereotypów drogą do tworzenia uczniom lepszych warunków rozwoju w klasie szkolnej*. Rozprawa jest natomiast jego wyodrębnioną częścią, od początku zaprojektowaną przez jej autora pod kierunkiem promotora.

Wnioski z badań

W badaniach ustalono, że poczucie zagrożenia stereotypem na lekcjach języka polskiego i matematyki odczuwał niewielki odsetek badanych. Nie znaleziono dowodów na to, że dziewczynki w tym wieku silniej odczuwają zagrożenie stereotypem na lekcjach matematyki, czy też chłopcy na języku polskim. Ujawniono natomiast pomiędzy pierwszym a trzecim pomiarem poczucia zagrożenia stereotypem na lekcjach języka polskiego wzrost poziomu tej zmiennej w grupie dziewczynek, który mógł wynikać z wysokiej identyfikacji z domeną. Ujawniono także niekorzystne zmiany poczucia zagrożenia stereotypem na lekcjach matematyki w grupie dzieci o niskim statusie socjoekonomicznym rodziny.

W odniesieniu do poczucia bezradności na obu przedmiotach średnia wartość poziomu tej zmiennej dla całej próby badanych również nie była wysoka, ale – co niepokojące – w przypadku lekcji języka polskiego rosła z każdym pomiarem. Natomiast w przypadku lekcji matematyki odnotowano dość duży wzrost pomiędzy pierwszym a drugim pomiarem, a w trzecim odnotowano niewielki spadek. Dodatkowo należy podkreślić, że poczucie bezradności na lekcjach matematyki było w każdym pomiarze większe niż na lekcjach języka polskiego. Najbardziej niepokojące dane pochodzą z drugiego pomiaru, kiedy to w przypadku matematyki co czwarty uczeń

uzyskał średnią, której wartość znajdowała się powyżej środka skali. Ustalono, że pod koniec IV klasy występowały istotne statystycznie różnice pomiędzy grupą dziewczynek a grupą chłopców. W okresie IV klasy w grupie chłopców wzrosło poczucie bezradności na lekcjach języka polskiego i pod koniec roku szkolnego było wyższe w grupie chłopców niż w grupie dziewczynek. Płeć nie była czynnikiem różnicującym poczucie bezradności na lekcjach matematyki, natomiast SES na żadnym z przedmiotów.

Styl wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce początkowo był dość optymistyczny, ale z każdym pomiarem stawał się bardziej pesymistyczny. Uzyskane wyniki badań wskazują, że dynamika niekorzystnych zmian nie była duża. Istotne statystycznie różnice występowały pomiędzy pomiarami oddalonymi perspektywą dwóch lat nauki. Ustalono, że istotne statystycznie różnice pomiędzy grupą dziewczynek a grupą chłopców występowały w pierwszym i trzecim pomiarze. Styl wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce był bardziej pesymistyczny w grupie dziewczynek niż w grupie chłopców. Nie znaleziono natomiast dowodów, że SES wpływa na poziom tej zmiennej.

W przypadku lekcji języka polskiego wartość średniej wszystkich ocen częściowych była wyższa w drugim półroczu klasy IV niż w pierwszym. Niższe wartości odnotowano w obu semestrach V klasy. Natomiast w przypadku matematyki wartość średniej była niższa z każdym pomiarem. Płeć była czynnikiem różnicującym średnią ocen częściowych w poszczególnych semestrach z języka polskiego. Dziewczynki osiągały lepsze wyniki z tego przedmiotu niż chłopcy. W przypadku matematyki ujawniono w grupie chłopców niekorzystne i istotne statystycznie różnice pomiędzy pierwszym semestrem IV klasy a drugim V klasy. SES okazał się istotnym czynnikiem różnicującym osiągnięcia badanych uczniów we wszystkich semestrach. Uczniowie z niskim i bardzo niskim (łącznie) statusem socjoekonomicznym rodziny osiągalni gorsze wyniki niż dzieci z rodzin o wysokim i bardzo wysokim SES (łącznie). Ponadto ustalono, że szanse uczniów z niskim i bardzo niskim SES na znalezienie się w grupie uczniów, których średnia ocen z tego przedmiotu jest wyższa od tej w całej próbie badanych – są mniejsze. Ostatecznie ustalono także, iż średni poziom SES zespołu klasowego wpływa na uzyskaną przez ten zespół średnią wszystkich ocen częściowych z języka polskiego i matematyki w danym roku szkolnym. Im wyższy był

średni SES zespołu klasowego, tym wyższe były jego wyniki (średnia wszystkich ocen częściowych) zarówno z języka polskiego, jak i z matematyki.

Ze względu na niewielką próbę, prezentowane w tej pracy badania nie pozwalają na wyciąganie daleko idących wniosków. Mogą być natomiast zachętą do prowadzenia dalszych prac badawczych, także z wykorzystaniem skal opracowanych przez autora rozprawy. Pozwolą one ulepszyć proponowane narzędzia oraz rozpoznać zachodzące zmiany w szerszej perspektywie czasowej. Uzyskane wyniki wzbogacają teorię edukacji o nowe ustalenia, dotyczące np. wzrostu poczucia zagrożenia stereotypem na lekcjach języka polskiego w grupie dziewczynek, wysokiego poczucia bezradności na lekcjach matematyki pod koniec IV klasy czy też zachodzących w czasie niekorzystnych zmian stylu wyjaśniania przyczyn własnych sukcesów i porażek w nauce przez dzieci. Przede wszystkim mogą być jednak impulsem do dalszego poszukiwania przyczyn niepowodzeń dzieci z ubogich rodzin, a tym samym przyczynić się do rozwoju praktyki kształcenia poprzez podejmowanie działań ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych.

Summary

Name and surname of the author, title of the dissertation

Szymon Borsich

Changes taking place in selected subjective factors creating the context for school achievements of Class 4-5 pupils and their determinants

Supervisor: Prof. Maria Deptuła, PhD, Hab.; *Auxiliary Supervisor:* Jolanta Jarczyńska, PhD.

Key words: middle school age, subjective context of school achievements of pupils, stereotype threat, school helplessness, explanatory style for own learning successes and failures, Polish language and maths grades, sex, pupil's family socio-economic status.

Research subject and objectives with their scientific justification, main research problem

The subject of the research presented in the paper are selected subjective factors creating the context for school achievements of Class 4-5 pupils, the changes taking place in them, and their selected determinants. The subjective context of the achievements of pupils is herein understood as a combination of selected factors characterising pupils, such as: a sense of stereotype threat, a sense of helplessness at Polish language and maths lessons, as well as the explanatory style for own learning successes and failures that are linked to receiving grades in Polish language and maths lessons. It was recognised that both the subjective contextual variables and the school results may affect the developmental achievements of children that in school age include self-esteem and a sense of competence. The diagnosis also included the dependency between the level of these variables and the grades achieved by the school children vs such factors as sex and a child's family socio-economic status (SES).

The overarching research objective was enriching the theory of education, thus, allowing for a better understanding of the factors that are key to pupil involvement in learning that can be influenced by the teacher, as well as providing the impetus to the development of the teaching practice. Five main research problems were solved in the dissertation:

1. To what extent, in individual measurements (at the beginning and at the end of the school year in Class 4 and towards the end of Class 5), does the phenomenon of low ability stereotype threat and a sense of helplessness at Polish language and maths lessons appear among pupils and what is the explanatory style for the reasons for own successes and failures in learning, as well as what are their learning achievements at Polish language and maths lessons in given semesters over two years of learning?
2. What are the changes that occur in the level of the sense of low ability stereotype threat and a sense of helplessness at Polish language and maths lessons, in the explanatory style of pupils for the reasons for their own successes and failures in learning, and how do their learning achievements in Polish language and maths lessons change over time (expressed using the mean of all the partial grades obtained in given semesters of learning)?
3. How relevant are sex and the pupil's family socio-economic status to the level of variables in individual measurements and to the changes taking place?
4. How do the chances of the pupils achieving good and very good learning outcomes change depending on the socio-economic status of their family?
5. How does an average socio-economic status level of the class as a group affect the average learning achievements of this group in Polish language and maths lessons in a given school year?

Characteristics of the methods, techniques and research tools applied; the investigated sample

The presented diagnostic research was quantitative longitudinal in nature. The first measurement was carried out at the beginning of Class 4, the second at the end of that school year, whereas the third was taken towards the end of Class 5. The method used for data collection was a survey and analysis of documents to determine the grades obtained by pupils in relevant semesters of learning during Class 4 and 5. Statistical analyses were carried out using parametric and non-parametric tests. Three research tools prepared by the author were used in the studies:

- 1) A scale for measuring the level of a sense of low ability stereotype threat developed based on the concept of the stereotype multi-threat framework coined by Jenessy R. Shapiro and Steven L. Neuberg.

- 2) The scale of the explanatory style for the reasons for own successes and failures, which is theoretically underpinned by the classic model of learned helplessness and explanatory style for events of Lyn Abranson, Martin Seligman and John Teasdale.
- 3) The scale for measuring socio-economic status that, through the assignment of the ISEI-08 index to particular professional groups, allows for the distance between them to be determined and, thereby, the value of the socio-economic status to be obtained.

The school helplessness scale by Barbara Ciżkowicz used in the studies with the Author's kind permission.

The research material subject to analysis was collected within a randomly selected sample which was the control group (N=130) for the research project: *The "Blue-Eyed" in our school – overcoming stereotypes as the way towards creating better conditions for development for pupils in a school class setting*. This dissertation is its distinct part, designed from the outset by its author under Supervisor guidance.

Study conclusions

It was found in the studies that a sense of stereotype threat was felt by a small percentage of the respondents at Polish language and maths lessons. There was no evidence for girls of this age to experience stronger stereotype threat at maths lessons, or for boys during Polish language lessons. However, an increase in the level of this variable was revealed between the first and the third measurement of a sense of stereotype threat at Polish language lessons, which could have been down to high identification with the domain. Moreover, unfavourable changes were found in a sense of stereotype threat at maths lessons in the group of children from low socio-economic status families.

In relation to a sense of helplessness, for both school subjects, the mean value of this variable for the entire study sample was not high but–worryingly–in the case of Polish language lessons, it grew with each measurement. As for maths lessons, a notable increase was found between the first and the second measurement, with a small decrease in the third measurement. It is also noteworthy that a sense of helplessness at maths lessons was greater in every measurement than in the case of Polish language lessons. The most concerning results come from the second measurement when, in the case of maths, every fourth pupil obtained an average that was above the middle of the

scale. It was established that towards the end of Class 4, there were statistically significant differences between the group of girls and the group of boys. During Class 4, a sense of helplessness at Polish language lessons increased in the group of boys and, towards the end of the school year, it was higher in the group of boys than in the group of girls. While sex was not a differentiating factor for a sense of helplessness at maths lessons, SES was in each school subject.

The explanatory style for own successes and failures in learning was initially relatively optimistic but became increasingly pessimistic with each measurement. The obtained results indicate that the dynamics of unfavourable changes was not high. There were statistically significant differences between measurements two years of learning apart from each other. It was established that the statistically significant differences between the group of girls and the group of boys occurred in the first and second measurement. The explanatory style for the causes of own successes and failures in learning was more pessimistic in the group of girls than in the group of boys. However, no evidence was found that SES affects the level of this variable.

In the case of Polish language lessons, the value of the mean of all the partial grades was higher in the second half-year of Class 4 than in the first half-year. Lower values were found in both semesters of Class 5. When it came to maths lessons, the mean value was lower with each measurement. Sex was a differentiating factor for the mean of the partial grades in given semesters obtained at Polish language lessons. Girls achieved better results than boys in this subject. In the case of maths, unfavourable and statistically significant differences were revealed in the group of boys between the first semester of Class 4 and the second semester of Class 5. SES turned out to be a significant factor differentiating the achievements of the studied pupils across all semesters. Pupils with a low and very low (in total) family socio-economic status obtained worse results than children from high or very high SES families (in total). It was also established that pupils with a low and very low SES have a lower chance of finding themselves in a group of pupils whose average grades in the subject are higher than those in the whole study sample. It was finally also determined that an average SES level of the class as a group affects the mean of all the partial grades obtained by that group in Polish language and maths lessons in a given school year. The higher the average SES of the class as a group, the better was their performance (mean of all the partial grades) both in Polish language and maths lessons.

Due to the small sample size, the results presented in this paper do not allow for far-reaching conclusions to be drawn. They may, however, encourage further research—also using the scales developed by the author of the dissertation—to allow for the enhancement of the proposed tools and the identification of the changes taking place over a broader time perspective. The results obtained provide valuable enrichment to the theory of education through the new findings concerning, for instance, the increase in a sense of helplessness at Polish language lessons in the group of girls, the high sense of helplessness at maths lessons towards the end of Class 4, or the unfavourable changes taking place over time in the explanatory style for the causes of pupils' own successes and failures in learning. Above all, they may serve as an impetus for further research on the causes of failures in children from disadvantaged backgrounds, thereby contributing to the development of the teaching practice by taking action to level educational opportunities for children.